

A. Greif – M. Nuhlíček: *Epistemické intuície*

Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2017,
118 s. ISBN 978-80-223-4393-0

M. Chabada – R. Maco – M. Vician: *Intuícia ako zdroj poznania. Historické a súčasné pohľady*

Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2017,
118 s. ISBN 978-80-223-4394-7

Koncom roku 2017 vyšli vo Vydavateľstve Univerzity Komenského v Bratislave dve zaujímavé publikácie, týkajúce sa aktuálne diskutovanej témy – intuícii a ich úlohy vo filozofickej argumentácii. Intuícia, intuitívne úsudky či odvolávanie sa na intuíciu sú často používané pojmy tak v bežnom jazyku, ako aj vo filozofickom diskurze, no autori hneď v úvode upozorňujú na to, že sa za nimi skrývajú veľmi odlišné významy. Z hľadiska zdrojov ľudského poznania je však nielen zaujímavé, ale priam životne dôležité ujasniť si, čo presne pri odvolávaní sa na intuície máme na mysli, o aký rozumový fenomén ide, čo nám sprostredkuje a nakoľko spoľahlivo nás vedie k pravdivému poznaniu.

Autori publikácie *Epistemické intuície* A. Greif a M. Nuhlíček svoju monografiu vymedzujú ako metafizické a deskriptívne skúmanie epistemických intuícii (EI), t. j. intuícii, ktoré „majú úzku spojitosť s poznáním alebo s inými epistemickými fenoménmi či pojmi“ (s. 26). Na začiatku si stanovujú východiskovú teóriu intuícii, a to na základe tvrdení ohľadom intuícii, ktoré sa vo filozofii bežne vyskytujú. Táto teória obsahuje jednak isté metafizické tézy a jednak charakteristické znaky EI. V ďalšej časti pristupujú filozofi k overovaniu týchto téz a k hľadaniu odpovede na otázku, či „by mali tieto intuície zohrávať v epistemológii dôležitú metodologickú rolu, ako zdroje evidencie alebo zdôvodnenia“ (s. 29). Overovanie prebieha na konkrétnych príkladoch, v ktorých sa filozofi odvolávajú na intuície. Autorov zaujíma, čo v daných prípadoch chápu pod intuíciami a na aké ciele ich používajú.

Na základe uvedenej analýzy prichádzajú k záveru, že intuície sa najčastejšie vo filozofii používajú ako zdroj evidencie (s. 37). Keďže sa však spájajú s individuálnymi propozíciami, predstavujú skôr protipríklad proti nejakej teórii, než by slúžili na potvrdenie istej všeobecnej teórie (s. 38), t. j. fungujú ako empirické dáta v prírodných vedách, využívané na falzifikáciu vedeckých teórií. Môžu tiež poskytovať primárny materiál, čiže východiskové propozície o nejakom skúmanom fenoméne. Autori poukazujú na to, že vznik intuícii je výsledkom pojmovej kompetencie ich nositeľov – „týkajú sa totiž správnej aplikácie pojmov v určitých konkrétnych situáciách“ (s. 40). Filozofi často využívajú intuície v prípade testovania pojmu poznania – čo je a čo nie je poznanie – na základe

určitých hypotetických príkladov. Najznámejšie sú Gettierove príklady, ktorých analýze sa autori venujú v druhej kapitole. Ide im v prvom rade o identifikovanie konkrétnej intuitívnej propozície – teda propozície, ktorú intuície „afirmujú alebo negujú“ (s. 54). Následne predstavujú viaceré pokusy vymedziť súbor základných črt EI. Hoci sa tieto súbory charakteristík navzájom dosť líšia, predsa „sa dá identifikovať niekoľko určujúcich znakov, ktorých porušenie by väčšina autorov [...] hodnotila ako popretie vlastného charakteru intuícii“ (s. 70). Tieto podstatné znaky sú: evidentnosť, neinferenčnosť a apriórnosť, pričom možno pridať aj ďalšie znaky, napr. že sú prejavmi pojmovej kompetencie. Snaha overiť niektoré z týchto znakov v spomínaných príkladoch viedla autorov k záveru, že nemožno potvrdiť existenciu špecifickej fenomenológie – teda existenciu akejsi jedinečnej intuitívnej skúsenosti, a preto ju nemožno zaradiť medzi nevyhnutné znaky EI. Naopak, neinferenčnosť medzi takéto znaky patrí. Podobne apriórne zdôvodnenie, ktoré sa často prirovnáva k zdôvodneniu na základe zmyslovej evidencie, považujú autori za podstatný znak EI, pretože intuície často vystupujú v rámci tzv. *armchair methodology*, ktorá rieši filozofické otázky *a priori*, bez pričinenia skúsenostných dát a za použitia istých myšlienkových experimentov. Rovnako nemožno odmietnuť znak, ktorý tvrdí, že intuície sú prejavy našej pojmovej kompetencie, aj keď autori konštatujú, že ho nedokážu uspokojivo odôvodniť. Za najvýznamnejší záver kapitoly považujú fakt, že „napriek úsiliu doposiaľ nenašli dobré dôvody na rozšírený predpoklad, že EI poskytujú zdôvodnenie či evidenciu v prospech rôznych filozofických téz“ (s. 70 – 71).

Cielom tretej kapitoly je podľa autorov „predostrieť a kriticky vyhodnotiť teórie intuícii“, obsahujúce definície „stanovujúce nevyhnutné a postačujúce podmienky toho, aby X bolo intuíciou“ (s. 73). Závěry z predošlej kapitoly majú pri tom plniť funkciu metafyzickej evidencie: ak bude teória protirečiť tejto evidencii, nebude dôvod ju prijať, a naopak, ak bude v súlade s ňou, bude to dobrý dôvod teóriu prijať. Konkrétne to znamená, že ak intuícia má znak neinferenčnosti, potom „očakávame, že všetky intuície budú nevyhnutne neinferenčné“ (s. 74). Autori takto testovali tri teórie: (1) intuície sú presvedčenia (2) intuície sú dispozície veriť a (3) intuície sú stavy *sui generis*. Teórie podrobili námietkam, navrhli úpravy a napokon zisťovali, aký je ich súlad s evidenciou. Ohľadom prvej teórie dospeli k záveru, že „je možné mať intuíciu bez toho, aby sme mali presvedčenie“, a tiež, že „je možné mať presvedčenie, a nemať intuíciu“ (s. 80). Teda presvedčenie a intuícia nie sú totožné. Rovnako neobstojí druhá verzia tejto teórie, podľa ktorej je intuícia len istým druhom presvedčenia, vytvoreným čisto na základe kompetencie s pojmi obsahnutými v danom tvrdení.

V prípade druhej teórie považujúcej intuície za dispozície veriť, teda mať isté presvedčenie, vznášajú autori námietku, že nie každá takáto dispozícia je filozofickou intuíciou (napr. dispozícia veriť, že v lese sú okolo nás stromy). To sa však dá ošetriť špecifikáciou, že táto dispozícia musí byť čisto na základe porozumenia (teda bez príspevku percepcie, pamäti, introspekcie a odvodzovania). Vážnejšia je však námietka, že dispozície nemajú epizodický charakter, ako je to v prípade intuícii. Aj tú je však možné odstrániť pomocou rozlíšenia na intuície potenciálne a aktuálne, teda tie, ktoré sa za určitých okolností

prejavia (napr. pri zamýšľaní sa nad Gettierovými príkladmi). Podľa autorov preto neexistuje dobrý dôvod túto teóriu neprijat', hoci intuície chápané ako dispozície veriť „sa nevyznačujú nijakým špecifickým znakom intuícii“ (s. 87), t. j. nie sú to stavy *sui generis*, nemusia byť neinferenčné a nie sú nevyhnutne apriórne zdôvodnené, ani nevyhnutne produktom pojmovej kompetencie.

Tretia teória považuje intuície za mentálne stavy *sui generis*, ktoré sa opisujú ako „intelektuálne zdania“ (s. 88), stavy podobné percpcii, konkrétne nazeraniu. Problémom tejto teórie je, ako identifikovať tieto špeciálne mentálne stavy. Pritom práve „otázku fenomenologickej povahy intuícii“ považujú autori za kľúčovú. Hoci sami neprežívajú nijaké „intelektuálne zdania“, nevyučuje to, že iní ich môžu mať. Hoci sa na prvý pohľad zdá, že ide o slepú uličku, navrhujú tzv. argument chýbajúceho konsenzu. Tento argument sa týka toho, že autori uvedenej teórie (Plantinga, Bealer a iní) „sú veľmi dobre oboznámení“ (s. 93) so špecifickou fenomenológiou intuícii, no iní autori (ako aj autori tejto knihy) s ňou takto oboznámení nie sú. Po preskúmaní všetkých teórií sa ukazuje ako jednoznačný víťaz definícia, podľa ktorej sú „filozofické intuície dispozície veriť na základe porozumenia“ (s. 94). Epistemické intuície sú druhom filozofických intuícii, ktoré sa týkajú „poznania, zdôvodnenia, evidencie a ďalších predmetov epistemologického záujmu“ (s. 94).

Štvrtá kapitola sa zaoberá tým, aký epistemický status či metodologickú funkciu takto definované EI zastávajú. Podľa autorov je legitímne hovoriť o filozofickej intuícii, aj keď neposkytuje evidenciu pre poznanie, stačí, že „je pre filozofiu niečím špecifickým a zohráva v nej nezanedbateľnú rolu“ (s. 99), čím potvrdzujú svoju prvú metafizickú tézu. Na základe empirie potvrdzujú aj druhú metafizickú tézu, že v praxi sa epistemológovia a filozofi odvolávajú na intuície. Rovnako platí aj téza, že intuície predstavujú propozíčné mentálne stavy – hoci len kontingentne vedomé – konkrétne dispozície mať isté presvedčenie. Pokiaľ ide o posledné dve kľúčové tézy o epistemickom statuse intuícii, autori uzatvárajú, že ako dispozície k istým presvedčeniam ešte intuície „nemusia byť zárukou toho, že tvrdenia, o ktorých sú, sú pravdivé“ (s. 101). Otázkou je, ako sú na tom „dispozície veriť na základe porozumenia“. V odpovedi na ňu sú autori zdržanliví, keďže nevieme, aká schopnosť ich produkuje a nakoľko je spoľahlivá. Prikláňajú sa preto skôr k názoru, že rovnako ako iné kognitívne schopnosti, môžu byť aj intuície obeťou viacerých kognitívnych predsudkov a omylov, a preto nemôžu potvrdiť, že by mali pozitívny epistemický status. To v praxi znamená, že hoci môžu zohrávať v procese filozofovania istú dialektickú rolu, t. j. môžu plniť „funkciu predpokladov, na ktorých budujeme naše skúmania, problémy, teórie a argumenty“ (s. 102), nemôžu predstavovať zdroje evidencie alebo dát.

Filozofický počin A. Greifa a M. Nuhlíčka treba oceniť ako skutočne poctivý a v slovenskom filozofickom prostredí nie bežný pokus o vlastné zosumarizovanie a vyhodnotenie rôznych teórií týkajúcich sa intuícii a ich epistemologickej úlohy, hoci v istom zmysle ide len o úvod alebo začiatok hlbšieho skúmania veľmi komplexnej problematiky – do ktorej môže vnieť ďalšie svetlo napríklad aj prudko sa rozvíjajúca kognitívna veda – avšak už v tejto podobe poskytuje cenný materiál pre tých, ktorí sa uvedenou problematikou

zaoberajú. Monografiu možno odporučiť tak profesionálnym filozofom, ako aj študentom či záujemcom o tému ľudského poznania.

Zaujímavé je porovnať výsledky ich skúmania s chápaním intuície významných filozofov, ako boli Duns Scotus, W. Ockham či R. Descartes, ako ich predstavuje druhá publikácia z Vydavateľstva Univerzity Komenského v Bratislave : M. Chabada – R. Maco – M. Vician: *Intuícia ako zdroj poznania. Historické a súčasné pohľady*. Jej autori sa sústredili na historicko-filozofické analýzy niekoľkých príkladov z dejín filozofie, pričom svoje skúmania sa snažia umiestniť „do kontextu nedávnych a súčasných diskusií o povahe a existencii intuície v filozofii“ (s. 5).

Intuícia má podľa nich tieto hlavné znaky: spojenie s konkrétnym a názorným, bezprostrednosť (bezprostredné uchopenie daného predmetu) a tiež istú dynamickosť, ktorá ju bráni uzavrieť do presnej definície. Upozorňujú však na to, že v dejinách filozofie sa objavuje aj iné chápanie intuície, ktoré ju spája s istotou a evidenciou: „Intuitívny rozum [...] priamo uchopuje prvé princípy, o ktorých panuje absolútna istota a evidencia, a jeho činnosť sa nespája s diskurzívnym usudzovaním“ (s. 10). V úvodnej časti predstavujú autori tri hlavné prístupy, objavujúce sa v rámci diskusie o charaktere intuícii: autonomistický (intuície sú samostatným epistemologickým fenoménom), redukcionisticko-minimalistický (intuície možno redukovať na presvedčenia, epistemické postoje alebo dispozície mať isté presvedčenia) a eliminativistický (intuície nepredstavujú nijaký filozoficky zaujímavý fenomén a zaobídeme sa aj bez nich). Poukazujú na ich odlišnosť od presvedčení zdravého rozumu, keďže intuície sa týkajú aj matematických presvedčení, ako aj na odlišnosť od perceptuálnych intuícii, ktoré nemajú konceptuálny obsah.

V ďalších častiach približujú niektoré z týchto prístupov v konkrétnych filozofických teóriách Dunsu Scota a Viliama Ockhama, René Descarta, Immanuelu Kanta a matematika J. H. Poincarého. Duns Scotus a W. Ockham chápu intuíciu ako „samostatný mentálny úkon, ktorý má úzky vzťah k evidencii“ (s. 40), no nie je isté, či má konceptuálny obsah. Preto možno ich koncepcie zaradiť k autonomistickým prístupom, považujúcim intuície za „mentálne stavy *sui generis* so silným vzťahom k pravde a evidencii“ (s. 40), ktoré sú nevyhnutné pre poznanie ako zdôvodnenú pravdivú mienku, no nemajú apriórnu povahu. Keďže rozum na základe intuícii ihneď súdi a súhlasí aj s kontingentnými propozíciami, javia sa aj ako isté dispozície. Podľa Ockhama je „predchádzajúca intuícia (nekonceptuálna oboznámenosť) extramentálnych jednotlivín príčinou vzniku pojmov a aj preto poznávajúci subjekt súhlasí s kontingentnou propozíciou“, pričom „diskurzívne a explicitné poznanie predstavuje len istý výsek z nediskurzívneho, implicitného či zamlčaného poznania“ (s. 41), ako konštatujú autori publikácie. Ockhamovo chápanie intuície zaraďujú medzi reliabilistické teórie, lebo intuíciu ako zdroj poznania považuje za spoľahlivú a nevyžaduje externé zdôvodnenie daného presvedčenia.

Ďalšia časť monografie prináša analýzu Descartovho chápania intuície, ktorý ju vo svojich *Pravidlách vedenia rozumu* definuje ako „ľahký a zreteľný pochop čistého a pozorného rozumu, že neostáva vôbec nijaká pochybnosť

o tom, čo poznávame“ (podľa s. 48). Za zvláštne druhy intuícií považuje Descartes aj zmyslové vnímanie a predstavivosť. Hoci poznávať je schopný len sám intelekt, zmyslové vnímanie a predstavivosť mu pri tom môžu pomáhať. Môžu mu však aj škodiť v dôsledku kolísajúceho svedectva zmyslov alebo vtedy, ak predstavivosť zlou kombináciou vyprodukuje klamný úsudok. Napriek tomu platí, že „rozum sa nemôže dať oklamať žiadnou skúsenosťou, ak len má presnú intuíciu o veci...“ (s. 53). Autori poukazujú na to, že pokým Descartes za zdroj nepochybného poznania považuje dedukciu, v konečnom dôsledku je „každé poznanie, ku ktorému dospievame prostredníctvom dedukcie [...] závislé od poznania, ktorého zdrojom je intuícia“ (s. 54). Pomocou intuície poznávame podľa Descarta prvé princípy a logické vzťahy. Intuícia sa spája s poznaním čistých a jednoduchých podstát, tzv. „atómov poznania“. Keďže tie sa týkajú aj hmotných vecí, rozlišujú autori u Descarta dva typy intuícií: intuície nezávislé od akéhokoľvek telesného obrazu (čisté alebo neempirické) a tie, pomocou ktorých intelekt vidí telesné obrazy (empirické). Neempirické intuície sú zdrojom poznania napríklad matematických objektov. Základom matematiky je neempirická skúsenosť, ktorá „na rozdiel od empirickej nie je nikdy klamná“ (s. 67). Všetky ostatné teoretické disciplíny sú závislé aj od empirickej skúsenosti, ktorá však môže byť klamlivá, a to vtedy, „keď pri spájaní toho pripúšťame viac, než na čo nám postačuje evidencia prítomná v empirickom fenoméne (čiže ak pripúšťame niečo, čo nemôžeme odhaliť intuíciou ako atóm daného fenoménu)“ (s. 68). Aspoň pár kľúčových myšlienok k téme intuície u Descarta. Posledná časť monografie sa venuje intuícii vo filozofii matematiky z pohľadu Kanta a Poincarého.

Už zo samotného názvu publikácie – *Intuícia ako zdroj poznania* – je zrejmé, že na základe analýzy chápania intuície u spomínaných autorov sa zdôrazňuje iná podstata, funkcia a iný význam intuícií ako v monografii *Epistemické intuície*. Pokým Greif a Nuhlíček prišli k záveru, že intuície nemôžu poskytovať evidenciu či isté dáta poznaniu, ale plnia len funkciu predpokladov, na ktorých budujeme naše skúmania, problémy, teórie a argumenty, pričom intuície nepredstavujú mentálne stavy *sui generis*, Duns Scotus a W. Ockham ich považujú za samostatný mentálny úkon, ktorý má úzky vzťah k evidencii, a podľa Ockhama zohrávajú dôležitú úlohu pri vzniku pojmov. U Descarta je dokonca celé poznanie závislé na intuícii, lebo ňou poznávame čisté a jednoduché podstaty, tzv. „atómy poznania“. Toto stručné porovnanie nám umožňuje ešte lepšie si uvedomiť rozsiahlosť a komplikovanosť problému intuícií a pre filozoficky vzdelaných čitateľov uvedených publikácií môže byť impulzom k ďalšiemu štúdiu a hlbšiemu rozpracovaniu tejto problematiky.

Mgr. Ing. Mária Spišiaková, PhD.
Teologická fakulta Trnavskej univerzity
Katedra filozofie
Kostolná 1, P.O.BOX 173
814 99 Bratislava
maria.spisiakova@truni.sk